

SPREHOD MED STARIMI VEZAVAMI

Branko Reisp

Spremna beseda ob razstavi v Trubarjevem antikvariatu v Ljubljani 26. oktobra 1966

Čeprav so bili v vseh časih ljubitelji, ki so dajali svoje knjige izbrano in dragoceno vezati, je raziskovanje vezav prav mlado področje splošne vede o knjigi. Sistematične raziskave na tem področju se začno šele konec 19. stoletja, vendar so že vidni prav lepi dosežki. Tako imajo v nekaterih deželah obsežne priročnike za to področje in vrsto monografij o posameznih vprašanjih. Preden bi spregovoril o stanju pri nas, bi v kratkih potezah orisal zgodovino knjižne vezave v svetu.

Tehnika pri vezavi srednjeveškega kodeksa se je razvila iz antičnega diptiha, zato izvirajo tudi okrasni elementi razkošnih srednjeveških vezav iz istega vira. Slonokoščene ploščice, tanjšane žlahtne kovine, emajl, dragi kamni in filigran prevladujejo na dragocenih vezavah še v poznem srednjem veku. Šele tehnika urezovanja usnja, ki se pojavi za kratko dobo v 14. in 15. stoletju, je bolj knjigoveška kot draguljarska. Značilna oblika preproste srednjeveške vezave je z usnjem prevlečen kodeks, okrašen s črtami in vzorci. V poznem srednjem veku preide knjigoveštvo iz samostanskih v laične roke, na usnju risani in suho tiskani vzorci romanskih vezav pa preidejo okrog leta 1500 na poznogotske vezave, kjer zažive s ploščo ali valjem tiskani vzorci v vsej svoji mnogovrstnosti. Ta oblika krašenja preide iz zahodne v srednjo Evropo, kjer doživi ob renesančnih vplivih poseben razcvet in se ohrani še v 17. stoletju.

Medtem pa so prodrli v Italijo in Francijo vplivi visoko razvitih orientalskih vezav. Finejše, barvano usnje, lepenka namesto lesa, mavrski okrasni vzorci v žigih, kakor tudi razporeditev okrasja dajo skupaj z manjšim knjižnim formatom tipično renesančno vezavo, ki prodre po bibliofilih Jeanu Grolierju, Matiji Korvinu in Thomasu Wottonu v druge evropske dežele in doseže umetniški vrhunec.

Vladarji in veliki bibliofili ohranjajo umetniške vezave še naprej na tej ravni. V Nemčiji, na saškem dvoru, je v tem času mojster mednarodnega slovesa Jakob Krause. V 17. stoletju se motivi z Grolierjevih vezav, vezav pariške knjigoveške družine Ève, vezave »à la fanfare« še ugledajo in dosežejo vrhunec v pikčastem stilu, čigar mojstra sta Le Gascon in Florimond Badier. Kasnejši pahljačasti stil se iz Francije razširi v Italijo, kjer se v času rokokoja vezava z okrasjem preobloži. Reakcija na pretirano razkošje so preproste janzenistične vezave. V Franciji pa pomeni uvedba čipkaste stila in mozaičnih vezav v izdelkih družin Padeloup, Lemonnier in Derome nov razcvet.

Začetek 19. stoletja prinese v romantičnem in katedralnem stilu nove motive, ki se naslonijo na stare umetnostne oblike. Posnemanje zgodovinskih stilov je značilno za vse stoletje. Šele zahteva po pristnosti materiala in stvarnosti je po obdobju propadanja prinesla svežino v knjižno opremo. Po mehanskem posnemanju starih stilov pa se v zadnjih desetletjih z izpopolnitvijo tehnike in ob sodelovanju umetniških oblikovalcev knjižne vezave razvije nova, množična vezava, ki dobi svoje mesto tudi na policah zahtevnih bibliofilov.

V Sloveniji dragocenih srednjeveških vezav ni, pač pa so ohranjene preprostejše samostanske vezave. O vezavah srednjeveških rokopisov sta pisala Milko Kos in France Stele v delu Srednjeveški rokopisi v Sloveniji (Ljubljana 1931), o vezavah del v stiški knjižnici Joža Glonar v članku Iz stare stiške knjižnice (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 1937), o vezavah inkunabul pa Alfonz Gspan in Josip Badalič v izdaji Inkunabule v Sloveniji (Ljubljana 1957). Tudi v teh delih raziskava vezav ni na prvem mestu, ker zasledujejo razprave druge cilje.

Slovenski protestantje so posvetili tudi zunanji opremi knjige vso skrb. Kvaliteta teh vezav gre v korak z najboljšimi sodobnimi srednjeevropskimi deli. Lahko ugotovimo, da je oprema slovenske protestantske knjige vplivala na razvoj naših ikonografskih predstav in naprednejših slogovnih pobud v smislu renesančnega manirizma. Vendar moramo tu pripomniti, da je te pobude prinašala bolj notranja oprema in v manjši meri vezava.

Med knjigami, ki so izšle v naslednjih stoletjih, ni primerkov, kjer bi se zunanja oprema vsaj malo približala vrhunskim dosežkom v tujini. Tak položaj je bil namreč pogojen v naših gospodarskih in kulturnih razmerah. Vse do konca 19. stoletja je bila oprema prepuščena tiskarju in knjigovezu.

Šele ob nastopu moderne dobi oprema slovenske knjige svojo lastno podobo. Posamezne knjige in revije so slovenski umetniki opremljali že v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja. Tako npr. je

narisal platnice za Ljubljanski zvon Ivan Franke l. 1883, Jurij Šubic je l. 1886 opremil Trstenjakovo knjigo Spomenik slovanske uzajemnosti, Matija Jama Štrekljeve Slovenske narodne pesmi, ovitek za Dom in svet je napravil l. 1897 in 1898 Matija Sternen, za Ljubljanski zvon l. 1897 Anton Gvajc in l. 1900 Ivan Vavpotič. Prelomnico pa pomeni akcija založnika Lavoslava Schwentnerja, kateremu je opremil arhitekt Ivan Jager prvo Župančičevo pesniško zbirko Čaša opojnosti (1899), Cankarjeve Vinjete (1899), Župančičeve Pisanice (1900) in Cankarjevo komedijo Za narodov blagor (1901). O tem je pisal Bogomil Gerlanc v članku Oprema slovenske knjige ob nastopu moderne v Slavistični reviji l. 1954.

Razen raztresenih omemb o vezavah v literarnozgodovinskih delih, v orisih zgodovine nekaterih naših knjižnic in podobnih delih, so menda tu naštetе vse razprave in članki, ki se ukvarjajo z vezavo naše knjige do secesije. V primerjavi z nekaterimi drugimi narodi smo torej pravi začetniki.

V LETU 1593 NATISNJENI SLOVENSKI OČENAŠ

Branko Berčič

Slovenski literarni zgodovinarji so med pospeševalce slovenskega slovstva v 16. stoletju uvrstili tudi Hieronima Megiserja (1554/5—1619), nemškega humanista in šolnika, ki je znanstveno deloval kot lingvist, zgodovinopisec, genealog in geograf (prim. Logar, SBL I, 84-87 in tam navedeno literaturo).

Po rodu iz Stuttgarta se je Megiser med študijem na univerzi v Tübingenu (magistriral 1577) spoznal s Trubarjevima sinovoma Primožem in Felicijanom in z Jurijem Dalmatinom. Tovarištvo z njimi in z drugimi študenti s Kranjskega je Megiserju odprlo pot do službe vzgojitelja pri družini plemičev Khislov na Fužinah pri Ljubljani ter do spoznavanja sočasnega slovenskega slovstvenega gibanja in do poglobljenega zanimanja za slovenski jezik. To ga je privedlo do tega, da je v prvih svojih znanstvenih delih, ki so bila predvsem lingvistična, upošteval tudi slovenščino. Tako je kot graški deželni historiograf pripravil za tisk dve knjigi, ki spadata tudi v slovensko retrospektivno bibliografijo: prvi del svojih *Paroimilogias* (Graz 1592), kjer je zbral vrsto pregovorov v grškem, latinskem, nemškem, francoskem, italijanskem, hrvaškem in tudi v slovenskem jeziku (nepopoln izvod knjige hrani Semeniška knjižnica